

Лека Ю.В.

аспірант кафедри кримінального права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка»

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ МОТИВУ ЗЛОЧИНУ В ОСНОВНИХ ШКОЛАХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

Постановка проблеми. Вивчення категорії «мотив злочину» не може обмежуватись лише юридичною наукою. Необхідність дослідження мотиву обґрунтовували медики, психологи, соціологи, які вивчали процес виникнення мотиву у організмі людини та його впливі на психіку. В подальшому ці вчення стали основою для формування юридичної психології, яка відносила мотив до одного з факторів формування антисоціальної, злочинної поведінки. Завдяки видатним працям основних представників класичної, антропологічної та соціологічної шкіл кримінально-правової доктрини, сучасні науковці також не залишають осторонь та досліджують дану проблематику. Лише завдяки аналізу та дослідженню історії формування та закріплення мотиву злочину у працях представників основних шкіл кримінально-правової доктрини можна зрозуміти роль мотиву у кримінальному праві. Це дозволить визначити істинну сутність мотиву, його значення та важливість подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Мотив злочину був об'єктом дослідження науковців класичної школи кримінального права (Ч.Беккарія, І.Кант, Г.Гегель, А.Фейербах та ін.), антропологічної наукової школи (Ч. Ломброзо, Е.Феррі, Р.Гарофало та ін.), соціологічної наукової школи (Ф.Ліст, А.Прінс, І.Фойницький та ін.). Праці цих вчених стали основою для подальшого вивчення мотиву злочину радянськими (С.А. Тарарухін, Б.В. Харазішвілі, І.Г. Філановський, А.В. Наумов, Б.С. Волков, П.С. Дагель) та сучасними (А.П. Музюкін, О.С. Капінус, Ю.В. Баулін, Р.В.Вереша, П.Л.Фріс) вченими.

Стаття має **метою** дослідити історичні аспекти виникнення та становлення мотиву злочину у працях видатних представників класичної, антропологічної та соціологічної шкіл кримінально-правової доктрини.

Виклад основного матеріалу. Розвиток кримінального права як окремої науки можна розділити на декілька історичних етапів. Кожен з них характерний власними підходами до формування основних положень науки, зважаючи на особливість державного устрою, ментальність та свідо-

мість населення, ступінь розвитку інфраструктури тощо. Основою створення перших кримінальних кодексів в різних країнах світу була не лише судова практика, але й наукові ідеї та концепції, виведені та продумані видатними психологами, соціологами та юристами. Оскільки кримінально-правова доктрина представлена переважно школами, ідеями, а не конкретними особистостями, доцільним буде провести аналіз становлення та закріплення мотиву на рівні кожної окремо взятої школи.

Вдаючись до розуміння мотиву злочину як рушійного детермінанту антисоціальної поведінки перш за все потрібно звернутись до класичної доктрини. Її представники розглядали як злочин тільки те діяння, яку точно визначене в законі, а основним призначенням покарання, яке має бути невідворотним, вважали справедливу відплату за вчинений злочин [1, с.49].

Не минули вчені і дослідження питання мотиву злочину. Зокрема, відомий німецький філософ І. Кант виводив розуміння мотиву, співвідносивши поняття «право» та «мораль». У моральній дії людина є вільною, тому що саме свобода є можливістю безперешкодно слідувати велінням власної волі: вибір мотиву діяння напряду залежить від волі людини. У всіх інших формах діяльності людини її свобода є відносною, адже тою чи іншою мірою вона будується на співвідношенні поставлених цілей до умов їх реалізації. Тільки в умовах моралі можлива їх повна тотожність. Як часто любив говорити І.Кант : «Закон сам є мотивом» [2, с 44].

Відомий кримінолог А. Фейербах відносив мотив до джерел злочину. Вчиняючи будь-яку дію, в тому числі злочинну, людина керується вже відомими мотивами; злочин є ніщо інше як уявлення злочинця про те задоволення яке він може отримати. Для того, щоб попередити вчинення злочину, потрібно протиставити всім мотивам кримінальний закон, який буде погрожувати більшими стражданнями, ніж будь-яка насолода, яку очікує злочинець. Окрім того, як засновник концепції продовжуваного злочину, А.Фейербах заперечував наявність єдиного мотиву як одну із основних його ознак. Сформульоване ним визначення продовжуваного злочину акцентує увагу на вчиненні злочинних посягань виключно по відношенню до одного й того ж предмету чи однієї й тієї ж особи. Згодом, на зміну розкритикованій об'єктивній теорії А.Фейербаха в кримінально-правовій науці була запропонована суб'єктивна концепція продовжуваного злочину, основні засади якої продовжують існувати у чинному кримінальному законодавстві [3].

Видатні представники класичної школи кримінального права в Росії та Україні продовжили дослідження мотиву злочину. Н. Таганцев та

М. Сергієвський визначали важливість мотиву серед інших складових суб'єктивної сторони складу злочину та досліджували його вплив на призначення покарання. Натомість українські вчені О. Кістяківський та Л. Владіміров змогли максимально наблизитись до сучасного розуміння мотиву злочину та розглянути його важливість із процесуальної сторони.

На противагу класичній школі кримінального права, представники якої все ж не змогли до кінця вивчити причини зростання злочинності виникла антропологічна школа кримінального права, основної ідеєю якої було необхідність доведення природжених злочинців, які успадкували певні фізіологічні та психічні якості, що не можуть бути виправлені. Виникнення конкретних мотивів вчинення злочину, засновник антропологічної школи кримінального права Ч. Ломброзо пов'язує приналежністю злочинців до певної етнічної раси, впливом харчування, економічними факторами та благополуччям населення тощо. У своїй праці «Преступный человек» він порівнює число засуджених в різних країнах світу, досліджує основні мотиви, якими керуються євреї при вчиненні лихварства та шахрайства, зазначає різницю в мотивах бідних та багатих [4, с.59, 64, 96].

Відомий криминолог Е. Феррі розглядав мотив злочину як один із елементів мотиваційного процесу. Він визначав комплекс факторів, які мотивують поведінку, що не відповідає загальноприйнятій у суспільстві нормі, зазначаючи, що мотивація будь-якої поведінки, у тому числі й злочинної, обумовлюється єдністю антропологічного, фізичного і соціального факторів. Крім того, велика заслуга вченого у вивченні питання класифікації мотивів злочину що дало поштовх до подальшого вивчення цього питання [5, с.346].

Ще один представник антропологічної школи кримінального права Р. Гарофало провів власну типологію насильницьких злочинців, взявши за основу особливості їх мотивації, а також був одним із тих, хто активно відстоював прийняття нової карної системи, основою якої був би біологічний принцип, який полягав би у негайному знищенні індивіда як тільки його фізичні та психічні недоліки не дозволяють йому прижитись в оточуючому суспільстві.

Психологічна концепція З. Фрейда щодо мотивації злочинності є досить схожою із твердженнями вищезазваних антропологів. Його вчення нерідко зводяться до концепції сексуальності: «В основі всіх наших вчинків лежить два мотиви: бажання стати знатним та сексуальний потяг». Фрейд говорив про існування понять «ВОНО», «Я», «НАД Я», кожне з яких має вплив на формування злочинного мотиву. Фрейдистська теорія

злочинної мотивації однак не враховує те, що в основі мотивів вчинення злочину лежать не тільки мотиви, які пов'язані із самозбереженням та знищенням, але й мотиви іншого роду (користь, заздрість та ін.), які опосередковано пов'язані з вказаними інстинктами [6, с.6-7].

Оскільки в період судової реформи 1864р. праці вчених-антропологів почали перекладати на російську мову, в Росії з'явилося багато вчених, які взялись за усесторонній аналіз напрацювань антропологічної школи. Уваги заслуговує видатна праця В. Спасовича «Избранные труды» де автор аналізує основні напрацювання вчених-антропологів, відзначає основні плюси та мінуси їхніх тверджень.

Подальший розвиток кримінальне право загалом та питання мотиву злочину зокрема відбувся під знаком соціологічної школи кримінального права. Соціологи абсолютно критично ставились до всіх напрацювань класичної школи кримінального права і заперечували усі визначені класиками догми кримінального права. Вони відстоювали думку, що злочинцям стають під впливом соціальних факторів (демографічних, соціальних, природніх тощо). Представники соціологічної школи прагнули до удосконалення кримінального законодавства шляхом вивчення істинних причин злочинності, особливо небезпечного стану злочинця та заходів безпеки.

Вивченням питання мотиву злочину та мотивації злочинних діянь займались Г. Тард та Е. Дюркгейм. Вчені зосереджували свою увагу та особливостях формування мотиву у епілептиків та самогубців. Їх праці «Пресупник и преступление» та « Самоубийство: социологический этюд» мали вагомий вплив на подальше дослідження питання мотивації у душевно хворих людей, чи таких, що перебувають у невиліковній психологічній депресії. Шукаючи відповідь на запитання, чи здатні на самогубство лише люди із психічними відхиленнями, Е. Дюркгейм провів класифікацію його вчинення на декілька типів та пояснив принцип та особливості формування мотивації у кожного з них.

Відомий представник соціологічної школи кримінального права в Росії І. Фойницький справедливо відзначав важливість віднесення мотиву до суб'єктивної сторони складу злочину. Адже за його словами: «без суб'єктивної сторони покарання стає злом» [7, с.55].

С.В. Познишев вперше дав пояснення криміногенної особи на основі проведеного ним дослідження. В його праці «Мотив убийцы» автор зазначає, що «злочин завжди має два корені: один лежить в особі злочинця і сплітається з особливостей його конституції, а другий складається із зовнішніх для даної особи фактів, які своїм впливом штовхнули її на

злочинний шлях» [8, с.4-5]. Керуючись цим принципом, вчений запропонував класифікацію злочинців на ендогенних (мотив-внутрішні фактори) та екзогенних (мотив-зовнішні фактори).

Варто відзначити вчення М. Чубинського, який довший час проживав в Україні і також досліджував питання мотиву злочину. Він характеризував мотив як джерело злочину, конкретний факт, який підлягає судовому розгляду. Вслід за Е.Феррі, М. Чубинський поділяв мотиви злочинів на соціальні (моральні) та асоціальні (антиморальні). Також вчений наголошував на необхідності глибокого вивчення питання мотиву в підручниках з кримінального права а також вказував на дослідження мотиву не тільки з юридичної точки зору, а й з психологічної та етичної, що мають пряме відношення до сутності мотиву [9, с.109].

Наукові напрацювання представників основних шкіл кримінально-правової доктрини щодо питання мотиву злочину дали значний поштовх для його подальшого дослідження радянськими вченими. На відміну від своїх попередників, які зосереджували свою увагу на процесуальному значенні мотиву, вони відзначали важливість вивчення мотиву з точки зору його впливу на кваліфікацію злочинів та призначення покарання.

Висновки. Представники різних шкіл кримінально-правової доктрини, апелюючи до особливостей формування мотиву злочину, по різному трактували його значення та сутність у мотиваційному процесі. Проте, їх всіх об'єднувало спільне твердження – необхідність дослідження мотиву злочину для кращого пізнання особи злочинця. Очевидним є те, що основні постулати представників класичної, антропологічної, соціалістичної шкіл щодо мотиву злочину є підґрунтям для подальшого дослідження цієї проблематики сучасними науковцями. Зважаючи на комплексний та багатогранний характер поняття «мотив», необхідним є застосування знань психології, філософії, соціології та дотичних наук для кращого розуміння даної категорії.

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. *Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка.* – К.: Ваите, 2014. – 944 с.
2. *Кантовский сборник: Научный журнал.* 2008. 2 (28). — Калининград: Издво РГУ им. И. Канта, 2008. — 148 с.
3. Кулагин А. Н. *Основные концепции (теории) продолжаемого преступления в доктрине уголовного права [Электронный ресурс] / А.Н.Кулагин// Вестник Краснодарского университета МВД, 2016.- с.53-58.- Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnyye-kontseptsii-teorii-prodolzhaemogo-prestupleniya-v-doktrine-ugolovnogo-prava>*

4. *Чезаре Ломброзо. Преступный человек / Ч. Ломброзо. - Мидгард, 2005. - 1190 с.*
5. *Вереша Р.В. Проблемы субъективной стороны складу злочину: монографія / Р.В. Вереша. - К.: Алерта, 2018. - 432 с.*
6. *Прозументов Л.М, Шеслер А.В. Криминология в США и странах Западной Европы (Учебное пособие). - Томск: Томский филиал РИПК МВД РФ 1997. - 30 с.*
7. *Фойницкий И.Я. Учение о наказании в связи с тюремоведением / И.Я. Фойницкий - М.: Городец, Добросвет-2000, 2000. - 464 с.*
8. *Познишев С.В. «Мотив убийцы. О преступниках и жертвах» / С.В. Познишев. - Алгоритм. - Москва. - 2018. - 358 с.*
9. *Чубинский М.П. Мотив преступной деятельности и его значение в уголовном праве / [Сочинение] Приват-доцента Демидовского Юридического Лицея М.П. Чубинского. - Ярославль: Типо-литография Э.Г. Фальк, 1900. - [2], XX. - 351 с.*

Лека Ю.В. Історія становлення мотиву злочину в основних школах кримінально-правової доктрини

У статті обґрунтовується необхідність дослідження історії виникнення та становлення мотиву злочину в основних школах кримінально-правової доктрини. Опрацьовано велику кількість наукових джерел основних представників класичної, антропологічної та соціалістичної шкіл кримінально-правової доктрини у різних країнах світу та проаналізовано ключові моменти закріплення мотиву злочину у видатних працях науковців. Встановлено важливість вивчення мотиву злочину на сучасному рівні розвитку кримінально-правової науки з урахуванням комплексного та багатогранного характеру даного терміну.

Ключові слова: мотив злочину, кримінально-правова доктрина, антропологія, соціологія.

Leka Yu.V. The history of the formation of the motive for the crime in the main schools of criminal law doctrine

The article substantiates the need to study the history of the origin and formation of the motive for the crime in the main schools of criminal law doctrine. The term «motive» originated long before it became the subject of research by scholars of criminal law and was introduced into current criminal law. Motive is not a purely legal term. At the beginning of his study, he was the object of study for physicians, psychologists, sociologists. Due to their experience and the need to study the motive at the legal level in connection with the growth of crime, the motive of the crime first began to be studied in jurisprudence. A large number of scientific sources of the main representatives of the classical, anthropological and socialist schools of criminal law doctrine in different countries of the world have been studied and the key points of fixing the motive of the crime in the outstanding works of scientists have been analyzed. In the works of these scholars investigate the motive of the crime, taking

---

into account the basic postulates of the schools to which they belonged. Scientific developments of representatives of the main schools of criminal law doctrine on the motive of the crime gave a significant impetus to its further study by Soviet and modern scientists. Many works devoted to the study of the motive for the crime have been published, but this issue is still not fully studied and needs further research. The importance of studying the motive of the crime at the current level of development of criminal law science is established, taking into account the complex and multifaceted nature of this term. The study of the motive of the crime and the theoretical level will greatly facilitate the work of law enforcement agencies and courts in establishing the motive in practice.

Key words: motive of crime, criminal law doctrine, anthropology, sociology.